

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

«Қазіргі кезеңдегі азаматтық жоғары оқу орындағы әскери дайындық:
тарихы, тенденциялары және даму болашағы»
атты II халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

II Международной научно-практической конференции
«Военная подготовка в гражданских вузах на современном этапе:
история, тенденции и перспективы развития»

PROCEEDINGS

of the II International Scientific and Practical Conference
«Military training in civilian universities at the modern stage:
history, trends and prospects of development»

26 сәуір 2023 жыл
Астана

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

**«Қазіргі кезеңдегі азаматтық жоғары оқу орындағы әскери дайындық: тарихы, тенденциялары және даму болашағы»
атты II халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

**II Международной научно-практической конференции
«Военная подготовка в гражданских вузах на современном этапе:
история, тенденции и перспективы развития»**

PROCEEDINGS

**of the II International Scientific and Practical Conference
«Military training in civilian universities at the modern stage: history,
trends and prospects of development»**

23 сәуір 2023, Астана

ӘОЖ 355:37.035.7

КБЖ 68.43я431

В 63

Қазақстан Республикасы Ғылым және білім министрлігі
Л.Н. Гумилев атындағы ұлттық университеті
Әскери кафедра баспанаға ұсынған

Ұйымдастыру комитетінің құрамы:

Ж.Д. Құрманғалиева, А.Б. Закирова, Е.Л. Уразов, А.В. Астанкевич, Н.Т. Мамбетов,
С.Х. Канапьянов, Б.Р. Кожаметов, М.А. Когабаев

«Қазіргі кезеңдегі азаматтық жоғары оқу орындағы әскери дайындық: тарихы, тенденциялары және даму болашағы» атты ІІ Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы = «Военная подготовка в гражданских вузах на современном этапе: история, тенденции и перспективы развития»: ІІ Международная научно-практическая конференция = «Military training in civilian universities at the modern stage: history, trends and prospects of development»: The ІІ International Scientific and Practical Conference – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2023. – 164 стр. қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-850-3

Жинаққа конференцияға қатысушылардың азаматтық жоғары оқу орындарындағы әскери дайындық теориясы мен практикасының өзекті мәселелері бойынша баяндамалары кірді.

The proceedings include the reports of the conference participants on topical issues of the theory and practice of military training in civilian universities.

В сборник вошли доклады участников конференции по актуальным вопросам теории и практики военной подготовки в гражданских вузах.

ISBN 978-601-337-850-3

ӘОЖ 355:37.035.7

КБЖ 68.43я431

©Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2023

Е.К. Калышев,
ЕҰУ әскери кафедрасының аға оқытушысы,
Астана қ,
kalishevek@mail.ru

Т.С. Аяпбергенов,
ЕҰУ әскери кафедрасының цикл бастығы,
Астана қ,
t.ayapbergenov@mail.ru

Б.Ж. Алдаберген,
ЕҰУ әскери кафедрасының оқытушысы,
Астана қ,
aldabergenov1964@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗДІК КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОРҒАНЫС ӨНЕРКӘСІБІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ ОРАЙ

Аннотация: Мақалада Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріндегі әскери-өнеркәсіптік кешенінің жай-күйі, оның мемлекет тәуелсіздігі кезеңіндегі дамуы талданады. Қарулы күштер мен күштік ведомстволарды қару-жарақпен және әскери техникамен қамтамасыз етумен айналысатын жеткілікті теңгерімді саланы құру бойынша мемлекеттің қорғаныс өнеркәсіптік кешенінің мүмкіндігін едәуір арттыру қажеттігі негізделеді, сондай-ақ жауынгерлік техниканың озық үлгілерін алу және оларды одан әрі пайдалану жолдары ашылады.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік тапсырыс, қару-жарақ және әскери техника, өндірістік мүмкіндіктер, қорғаныс-өнеркәсіп кешені.

Социализм дәуірінде Қазақстан аумағында 50-ге жуық қорғаныс өнеркәсібі кәсіпорындары жұмыс істеді. Олар мемлекеттің бүкіл экономикасында маңызды рөл атқарды. Осы өнеркәсіп кәсіпорындарының айналасына Ленинск, Степногорск, Шевченко, Курчатов және басқалары сияқты бірқатар қалалар салынды.

Ол кезде Қазақстанда:

атыс қаруы; әртүрлі мақсаттағы кемелер мен суасты аппараттары, авиацияға арналған радиоэлектрондық жабдықтар, байланыс құралдары мен радиоэлектрондық күрес, теңіз қару-жарақтары, жауынгерлік техниканы әуеден десантқа түсіруге арналған парашюттік жүйелер, навигациялық жабдықтар, зымырандық жүйелер, зымыранға қарсы қорғаныс және әуе қорғанысы жүйелерінің компоненттері өндірілген.

Бұл ретте негізгі құралдардың бірі Әскери-теңіз күштеріне арналған қару-жарақ пен жабдықтар өндірісі болды.

Қорғаныс мақсатындағы өнімдер жыл сайын қазіргі бағамен 1-1,5 миллиард долларға шығарылды.

Сонымен қатар, көптеген зауыттар тек әскери өнімдер шығарды, ал қорғаныс өнеркәсібі кешені кәсіпорындарындағы азаматтық мақсаттағы өнімдердің үлесі 15-20% - дан аспады.

1990 жылдан бастап Қазақстан кәсіпорындарында қорғаныс өнімдері мен арнайы тапсырыстар өндірісі күрт төмендеді. Мәселен, 1991 жылы ол 30%-ға төмендеді, ал Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін кеңестік қорғаныс-өнеркәсіп кешенінің орталықтандырылған құрылымы мүлдем өмір сүруін тоқтатты. Қорғаныс кәсіпорындарының жұмысын қамтамасыз ететін Мәскеуден орталықтандырылған жоспарлау мен мемлекеттік

тапсырыстың бірыңғай жүйесі де тоқтады. Қазақстан аумағында орналасқан қорғаныс кешенінің кәсіпорындары ең қиын экономикалық жағдайға тап болды.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында мемлекеттік қарыз шарттарының өзгеруі, қорғаныс бағдарламаларын қаржыландырудың қысқаруы және негізгі тапсырыс беруші — ҚР Қорғаныс министрлігінің төлем қабілетсіздігі проблемаларына басқа республикалардың қорғаныс кәсіпорындарымен шаруашылық байланыстардың үзілуі қосылды. Қазақстандық қорғаныс өнеркәсібінің негізгі өнімі оның ерекшелігіне байланысты сұранысқа ие болмады.

КСРО ыдырағаннан кейін, жаңа жағдайда қазақстандық қорғаныс өнеркәсібінің бұл өнімі ешкімге, оның ішінде Ресейге де сұранысқа ие болмады, әскери ведомство өз аумағында тапсырыс беруді жөн көрді. Кеңестік қару-жарақ жүйелерін пайдаланатын басқа елдерге өнімді экспорттау да қиын болды, өйткені оның белгіленген жеткізу схемалары бар болатын.

Нәтижесінде 1992 жылы Қазақстанның қорғаныс кәсіпорындарында өнім өндірісі тағы 40-50% - ға төмендеді, ал 1993 жылы жекелеген кәсіпорындарда жұмыстар толығымен қысқартылды. Қалыптасқан экономикалық байланыстардың үзілуіне байланысты қазақстанның қорғаныс өнеркәсібі кешені кәсіпорындары XX ғасырдың 90-жылдарында қиын кезеңдерді бастан өткерді.

Қазақстан Республикасы Индустрия және жаңа технологиялар министрлігінің Қорғаныс өнеркәсібі комитетінің деректері бойынша 1998 жылдың басында 20 қорғаныс кәсіпорнының 19-ы 1991 жылғы деңгеймен салыстырғанда 10-нан 20% - ға дейін өнім өндірді. Тек Орал «Зенит» зауытында бұл көрсеткіш шамамен 25% құрады. Тиісінше, қорғаныс кәсіпорындарындағы жұмысшылар саны айтарлықтай азайды — 10-20% дейін.

Қорғаныс өнеркәсібі кешенін қалпына келтіру.

2003 жылғы 13 наурызда қазақстандық қорғаныс-өнеркәсіп кешенін басқару жүйесін жетілдіру мақсатында ҚР Үкіметінің қаулысымен «Қазақстан инжиниринг «Ұлттық компаниясы» АҚ холдингтік компаниясы құрылды. Ол машина жасау саласының кәсіпорындарын бірыңғай құрылымға — қорғаныс-өнеркәсіп кешеніне біріктірді.

Мемлекеттік қорғаныс тапсырысының орындалуын талдап қарасақ, 2000-2010 жылдар аралығында, отандық өндірушілердің толық жұмыспен қамтылуы ең төмен межені көрсетті. Осы уақытта мемлекеттік тапсырыс негізінен басқа мемлекеттерден қару-жарақ, техника мен мүлікті сатып алу арқылы Қарулы күштер, басқа әскерлер мен әскери құрылымдардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған болатын. Бұл отандық қорғаныс-өнеркәсіп кешенінің кәсіпорындарына кері әсерін тигізіп, олардың дамуын тежеді.

2007 жылғы наурызда Қарулы күштердің қару-жарағы мен әскери техникасын, сондай-ақ Қазақстан Республикасы қорғаныс-өнеркәсіп кешенін дамытудың 2015 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Аталған бағдарлама шеңберінде қазақстандық армияда бар қару-жарақ пен әскери техниканы, оның ішінде Қазақстан кәсіпорындарында жөндеу және жаңарту, қару - жарақ және әскери техниканың жаңа үлгілерін сатып алу, сондай-ақ қорғаныс өнеркәсібі кәсіпорындарын дамыту жөнінде бірқатар шараларды жүзеге асыру көзделеді. Алайда, қорғаныс өнеркәсібін мемлекеттік реттеу және қаржылық қолдау жөніндегі тиімсіз өндірістік саясат ондағы дағдарыстық құбылыстарды еңсеруге мүмкіндік бермеді.

Импорттан өз өндірісімізге көшу.

Президенттің тапсырмасы бойынша қарулы күштерді технологиялық жаңғыртудың, қару-жарақ пен әскери техника өндірісін дамытудың арнайы бағдарламасы әзірленді. Осы бағдарлама шеңберінде әскери мақсаттағы тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді жыл сайынғы сатып алуда қазақстандық өндірушілерді қамтуды ұлғайту және импорт үлесін төмендету жөніндегі міндет орындалуы тиіс.

Осы мақсатта Қазақстанның қорғаныс өнеркәсібі кәсіпорындарының және басқа да отандық өндірушілердің әлеуеті барынша пайдаланылуға тиіс. Бағдарламаны әзірлеушілердің ойынша, бағдарлама күш құрылымдарын технологиялық жаңғырту және Қазақстанның қорғаныс кәсіпорындарын дамыту мәселелерін байланыстыруы тиіс.

ҚР Үкіметінің 2010 жылғы 28 сәуірдегі қаулысына сәйкес «Қазақстан инжиниринг «ҰК» АҚ акциялары ҚР Қорғаныс министрлігіне сенімді басқаруға берілді.

Осы кезден бастап әскери ведомствоға Қазақстан армиясын материалдық-техникалық қамтамасыз ету үшін қорғаныс өнеркәсібі кәсіпорындарының және басқа да отандық өндірушілердің әлеуетін барынша пайдалану міндеті жүктелді.

Мемлекеттік қорғаныс тапсырысы басым тәртіппен отандық кәсіпорындарға беріле бастады.

Қазіргі уақытта «Қазақстан инжиниринг «ҰК» АҚ Қазақстан Республикасының қорғаныс-өнеркәсіп кешенінің негізі болып табылады. Оның құрамына 26 ұйым кіреді, оның ішінде 14 еншілес, 6 бірлескен бақыланатын және 6 тәуелді қорғаныс кәсіпорындары. Компанияның жалғыз акционері «Самұрық-Қазына «Ұлттық әл-ауқат қоры АҚ» болып табылады.

Бүгінде Қазақстан инжиниринг келесі қызмет түрлерімен айналысады:

ҚР және экспорттың күштік ведомстволары үшін арнайы мақсаттағы өнімдерді өндіру мен сол мақсатта қызметтерді көрсету;

мұнай-газ кешеніне арналған жабдықтар өндірісі;

теміржол кешеніне арналған жабдықтар өндірісі;

ауыл шаруашылығы машиналарын жасау;

радиоэлектроника.

Осылайша, Қазақстан қорғаныс өнеркәсібінің әлемдік нарығында баяу, бірақ сөзсіз өз орнын алды.

Аумағы Батыс Еуропаның барлық елдерінен асатын, ал мемлекеттік шекарасының ұзындығы 13 мың км-ден асатын Қазақстан үшін әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету халықаралық және мемлекет ішіндегі қайшылықтарды, олардың қарама-қайшылыққа, әскери-күштік қақтығысқа айналуының алдын-алуын шешуге бағытталған саяси, экономикалық, дипломатиялық, идеологиялық және басқа да әскери емес шаралар кешенін орындауға негізделеді.

Алайда, соңғы уақытта отандық қорғаныс өнеркәсібіне тапсырыстың аздығы аландаушылық туғызуда. Ресейге салынған санкцияларға байланысты Ресей Федерациясы мен Қазақстанның қорғаныс кәсіпорындарының экономикалық және технологиялық байланыстарының жоғары үлесі бұзылып, қазақстандық кәсіпорындар дағдарыс жағдайында өндірісті тоқтату алдында жұмыс істеуде.

Өндірістің жұмысын тоқтатпау, сондай-ақ армия мен күш құрылымдарының қажеттіліктерін кезең-кезеңімен қанағаттандыру үшін Қазақстан Қарулы Күштерін 2030 жылға дейін жаңа, күрделі жөндеуден өткен, жаңартылған қару-жарақпен және әскери техникамен қамтамасыз етуді көздейтін қайта жарақтандыру жоспары әзірленді, жоспар Қарулы күштердің қазіргі заманғы жаңа қару - жарақ және әскери техниканы қайта жарақтандырудың қажетті қарқынын, сондай-ақ жауынгерлік техниканың қажетті деңгейін қамтамасыз ететін нақты қажеттіліктерін ескере отырып әзірленді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 20 тамыздағы Жарлығымен Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін, басқа да әскерлері мен әскери құрылымдарын салу және дамыту тұжырымдамасының 2030 жылға дейінгі жаңа редакциясы бекітілді, онда Қарулы Күштердің техникалық жарақтандырылуын арттыру үшін нақты міндеттер мен көрсеткіштер, іске асыру кезеңдері қамтылған. Бұдан басқа, 2018 жылы бекітілген Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін, басқа да әскерлері мен әскери құрылымдарын қайта жарақтандыру және 2030 жылға дейін қорғаныс-өнеркәсіп кешенін дамыту тұжырымдамасы қолданылады.

Бұл тұжырымдама Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін, басқа да әскерлері мен әскери құрылымдарын қайта жарақтандыру мүддесінде қорғаныс-өнеркәсіп кешенін дамытудың мақсаттары мен міндеттерін, негізгі бағыттары мен кезеңдерін айқындайды. Іс-шараларды практикалық іске асыру үшін 2021 жылғы 30 қыркүйекте қорғаныс министрі

қарулы күштерді жаңа, күрделі жөндеуден өткен және жаңартылған қару-жарақпен, әскери техникамен 2030 жылға дейін қайта жарақтандыру жоспарын әзірледі және бекітті.

Мемлекеттік қорғаныс тапсырысының іс-шаралары «Қорғаныс өнеркәсібі және мемлекеттік қорғаныс тапсырысы туралы» заң шеңберінде орындалады, онда мемлекеттік қорғаныс тапсырысын қалыптастырудың жаңа тетіктері айқындалатын және отандық қорғаныс-өнеркәсіп кешенін қолдау шаралары көзделетін болады.

2018 жылдан бастап мемлекет Қорғаныс министрлігінің қорғаныс тапсырысының бюджеті ҚР Қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігіне өтті. Бұл өзіне тән емес функциялардан босатуға және қорғаныс-өнеркәсіп кешені кәсіпорындарының үдемелі дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Қорғаныс саласы үшін бірінші кезектегі міндеттер:

көптеген жағдайларда әскерге керек емес өз өнімдерін тықпалау байқалады, сондықтан өнім шығаруды әскер қажеттіліктеріне бағдарлау;

технологиялық даму деңгейін арттыру;

экспорттық әлеуетті дамыту;

компоненттер мен қосалқы бөлшектер өндірісін жолға қою;

қолда бар қару-жарақ пен әскери техника паркін зауыттық жөндеу қызметтерін неғұрлым кең дамыту;

жергілікті қамтуды арттыру, жасырын импортты алып тастау;

өндірілетін өнімді әртараптандыруды (шығарылатын өнімнің, оның ішінде азаматтық сектордың номенклатурасын кеңейтуді) дамыту;

лицензиялау жүйесін күшейту (нақтылау) арқылы қол жеткізуге болатын мамандандыру бойынша қорғаныс кәсіпорындарын неғұрлым нақты ажырату (бекіту); бүгінде кәсіпорындар құзыреті төмен деңгейде кез келген келісімшарттарды орындауға ұмтылады, бұл келісімшарттардың уақытынан кеш, сапасыз орындалуына және кейде орындалмауына әкеледі;

шетелдік аналогтарға қатысты шығарылатын өнім құнының асып кету фактілерін болдырмау;

жеке кәсіпорындар бойынша үлесі 80-90% дейін жететін мемлекеттік тапсырысқа ғана тәуелділіктің төмендеуі.

Бүгінгі таңда отандық қорғаныс-өнеркәсіп кешенінің кәсіпорындары техника мен жабдықтар өндіруден басқа, сервистік қызметтердің толық спектрін игеру мүмкіндігіне назар аударуы керек.

Осы шаралардың барлығы қорғаныс-өнеркәсіп кешені кәсіпорындарының табыстылығын арттыруға бағытталған. Осы міндеттерді шешу Қазақстанның қорғаныс өнеркәсібінің дамуының сапалы жаңа деңгейіне шығуына мүмкіндік береді.

Ғылыми зерттеулерге ерекше назар аударылады, өйткені олар қорғаныс-өнеркәсіп кешенін дамытуға, сондай-ақ озық ғылыми-техникалық жетістіктер негізінде қорғаныс-өнеркәсіп кешенін дамыту жөніндегі міндеттерді шешуге негіз болады. ҚР Қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінде ғылыми-техникалық кеңес құрылды, ол қорғаныс өнеркәсібі, ғарыш және киберқауіпсіздік саласындағы үздік перспективалы серпінді жобаларды қарайды және іріктейді. Бүгінгі таңда 3,3 млрд. теңге сомасына 19 перспективалық жоба іріктеліп алынды.

Еліміздің қалқанын қалыптастыратын қорғаныс-өнеркәсіп кешенінің кәсіпорындары 5000-нан астам қазақстандыққа жұмыс береді.

Отандық тауар өндірушіні қолдау және отандық қорғаныс-өнеркәсіп кешенін дамыту бойынша үлкен жұмыс жүргізіліп жатқанын айтуға болады.

Пайдаланылған дереккөздері мен әдебиеттер тізімі

1. Оборонная промышленность Казахстана: от упадка до экспорта. - URL: <https://365info.kz> (Дата обращения 15 октября 2018).
2. История ВПК Казахстана. - URL: <https://militarkz/> (Дата обращения 11.04.2023 г.)

3. Оборонная промышленность Казахстана выходит на новый уровень развития. - URL: <https://www.inform.kz>. (Дата обращения 10.04. 2018г.).

УДК 355.48(574)

Н.Т. Мамбетов,
заместитель руководителя военной кафедры
ЕНУ, г. Астана,
nurlan.mambetov@list.ru

А.А. Умаров,
магистр военного управления,
ЕНУ, г. Астана,
askhat.umarov.74@mail.ru

Ж.К. Айткулов,
доцент цикла военной кафедры
ЕНУ, г. Астана,
zhenya_aytkulov@mail.ru

ВОЕННАЯ ИСТОРИЯ КАЗАХОВ – ГОРДОСТЬ ВОЛЬНОГО НАРОДА

Аннотация. В данной статье сделана попытка изложения истории создания и совершенствования военного искусства казахскими ханами, батырами и простым ополчением в эпоху становления казахской государственности, со средних веков и до наших дней, даны главные отличительные особенности ведения больших и малых войн по защите своих рубежей и независимости.

Ключевые слова: «жаугершілік заман» — «эпоха войн», батыры, кочевники, тюрки, панцирная кавалерия, скифы, дистанционный бой.

Введение

Когда казахи говорят об истории государства, о событиях прошлых эпох, они часто применяют выражение «жаугершілік заман» — «эпоха войн». Действительно, бескрайние степи Центральной Азии всегда были ареной великих битв, здесь создавались и разрушались империи кочевников. Частые войны требовали постоянного совершенствования военного искусства и оружейного дела, уровень которых у кочевых народов, населявших Великую степь в древности и средние века, был очень высоким.

По мнению авторов статьи - вооружение кочевников заметно влияло на оснащенность соседних народов оружием и вобрало в себя лучшие достижения в этой области. Греческий историк Геродот писал, что «скифы обладают важным для человеческой жизни искусством. Оно состоит в том, что ни одному врагу, напавшему на их страну, они не дают спастись; и никто не может их настичь, если только сами они не допустят этого». Средневековый арабский автор аль-Джахиз отмечал: «Если персы превосходили все народы в искусстве управления государством, греки — в науке, а китайцы — в ремесле, то тюрки — в военном деле».

Великие армии Казахстанских степей: с древних времен до наших дней

Батыры — степные рыцари (Рис.1). Не будь этого социального слоя профессиональных воинов, невозможным было бы существование казахского народа, сохранение его государственности. Настоящий воин воспитывался именно в